

УДК 94(477)"1910/1914"

ВОВК ЛЕСЯ,

директор Львівського медичного коледжу післядипломної освіти,
здобувач Центру дослідження українсько-польських відносин
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

БОРОТЬБА ТОВАРИСТВА "УЧИТЕЛЬСЬКА ГРОМАДА" ЗА РОЗБУДОВУ УКРАЇНСЬКОГО ПРИВАТНОГО ШКІЛЬНИЦТВА В ГАЛИЧИНІ (1910-1914 рр.)

У статті проаналізовано успіхи та невдачі товариства "Учительська громада" у сфері формування українського приватного шкільництва в Галичині напередодні Першої світової війни. На конкретних прикладах показано консолідаційні зусилля національно-свідомої громадськості краю щодо протидії полонізації системи освіти, що, зокрема, проявилось у створенні Краєвого союзу шкільного. Розглянуто внесок "Учительської громади" в заснування організації, виокремлено спільні культурно-освітні заходи товариств та критерії розмежування компетенцій. Наголошено, що в цей період учительська організація прагнула посилити зв'язок з Австрійським союзом учителів середніх шкіл, вела боротьбу за зміну утраквістичних гімназій у Стрию та Бережанах на українські, вносила подання до місцевих органів влади у разі переслідування українських педагогів, домагалася від Краєвої шкільної ради рішення про святкування українських національних свят у середніх школах.

Ключові слова: "Учительська громада"; Галичина; учитель; Статут; школа; освіта.

Постановка проблеми та стан її сучасного наукового вивчення. Напередодні Першої світової війни в Галичині було засноване одне з перших українських учительських товариств - "Учительську громаду". Вона в умовах полонізації системи освіти спільно з іншими національно-культурними організаціями (Українським педагогічним товариством (УПТ), "Просвітою") намагалася українізувати систему середнього шкільництва та підняти національно-культурний рівень українців краю.

Діяльність українських учительських товариств Галичини - невідома сторінка української історіографії, яка тільки в останні десятиліття почала наповнюватися новими фактами. У працях М. Барної [1], Г. Білавич та Б. Савчука [2], Н. Кошелевої [3], І. Курляк [4], О. Луківа [5], Б. Ступарика [6], В. Чоповського [7] та ін. учених у контексті значно ширших проблем фрагментарно висвітлено окремі аспекти досліджуваної проблеми. Джерельну основу статті становлять матеріали Центрального державного історичного архіву України у Львівській області (ЦДІАЛ України), матеріали періодичної преси, спогади учителів-членів учительських товариств.

Мета роботи - охарактеризувати особливості діяльності товариства "Учительська громада" напередодні Першої світової війни (1910-1914 рр.), а саме: розкрити його внесок у розбудову українського приватного шкільництва в Галичині.

Виклад основного матеріалу. Заснована в 1908 р. "Учительська громада" упродовж наступних років стала одним із ініціаторів формування мережі українських приватних шкіл, доклала чимало зусиль для перетворення утраквістичних навчальних закладів освіти в українськомовні. Хоча заходи в цьому напрямку проводилися доволі хаотично, зважаючи на розрізнені дії українських національно-культурних товариств, проте в багатьох містах краю було утворено шкільні комітети, які брали ініціативу у свої руки.

"Учительська громада", зважаючи на брак людських та матеріальних ресурсів, не могла самостійно вирішити комплекс проблем, пов'язаний із "українізацією" початкової та середньої освіти. Окреслений напрям роботи потребував координації під одним проводом. Цю ідею товариства було підтримано на засіданні Ширшого народного комітету Української народно-демократичної партії (УНДП) у грудні 1909 р., а 31 грудня того ж року о. О. Ваньо охарактеризував ситуацію на засіданні Головного відділу "Учительської громади" [8, с. 108-109]. Підтримуючи заснування приватних гімназій, він підкреслив: "Ніяка державна школа, хоч би й обсаджена своїми вчительськими силами, не зможе заступити своєї народної приватної інституції" [2, с. 56].

Очолити цей напрям роботи, на думку промовця, мав окремий шкільний комітет (т. зв. окрема українська "едукативна комісія"), до складу якої б увійшли представники учительських, національно-культурних товариств, які до 1909 р. займалися шкільними проблемами, а також представники українських приватних гімназій. У підсумку, 22 січня 1910 р. з ініціативи УНДП утворено Краєвий шкільний союз, до якого увійшли представники партії, Наукового товариства ім. Т. Шевченка (НТШ), УПТ, "Учительської громади", "Дністра", "Союзу кредитового і господарського" та ін. [3, с. 109].

Головний відділ "Учительської громади" поставився до новоутвореного Краєвого шкільного союзу надзвичайно прихильно. Безпроблемно відбулося розмежування повноважень організацій: до компетенції "Учительської громади" належало призначення управителів та учителів гімназій, педагогічний нагляд за діяльністю гімназій, до Краєвого шкільного союзу - усі інші питання, передусім матеріальне забезпечення гімназій [3, с. 109].

Українська суспільність також позитивно оцінила утворення Краєвого шкільного союзу, а в березні 1910 р.

останній відгукнувся з відозвою до українців "Шкільні справи!". Відозва, підготовлена І. Бриком, завершувалася словами: "Рідна школа нехай все стоїть перед очима, нехай нам не лишає ні хвили спокую, нехай займає в нашій роботі місце перше, бо вона з усіх найважливіших справ - найважливіша" [9, с. 12]. Отже, Краєвий шкільний союз і "Учительська громада" стали "першою владою" українського приватного середнього шкільництва.

Активна фаза співпраці двох інституцій тривала в 1910-1911 рр.: відбулося 9 засідань і 2 наради Головного відділу і Комітету Краєвого шкільного союзу [8, с. 106]. Вони в основному торкалися питання призначення учителів у приватні гімназії. Оскільки питання було надзвичайно гострим, Головний відділ "Учительської громади" відряджав своїх представників для проведення вступних іспитів (І. Брик, І. Раковський), госпітації гімназій (І. Сальо, К. Лучаківський, С. Кархот). До Головного відділу управи шкіл надсилали звіт про їхній стан, заяви кандидатів на учительські посади [9, с. 15].

У таких суспільно-культурних умовах 21 листопада 1910 р. відбулися треті загальні збори "Учительської громади". Головою товариства переобрано М. Грушевського, його заступниками стали І. Боберський, С. Лецій, С. Белей. Окрім них, до складу Головного відділу увійшли Л. Саль, К. Лучаківський, В. Білецький, о. О. Вань, о. Л. Лужницький, М. Тершаківець [10, с. 2]. Членами товариства на момент скликання зборів були 300 педагогів-українців, що свідчило про зростання ролі організації у згуртуванні українського вчительства Австро-Угорщини. Зауважимо, що впродовж 1910-1912 рр. кількість членів "Учительської громади" неухильно зростала (у 1912 р. - 380 осіб). Зростає й кількість філій, зокрема, створено нові осередки організації в Чорткові, Рогатині, Городенці [10, с. 3].

Загальні збори констатували, що товариство впродовж наступних років повинно посилити зв'язок "Учительської громади" з Австрійським союзом учителів середніх шкіл; запропонувати Краєвій шкільній раді змінити утрактівістичні гімназії у Стрию та Бережанах на українські; вносити петиції до місцевих органів влади у разі "покривдження кого-небудь з членів" товариства; запровадити в українських гімназіях каси ощадності; домогтися від Краєвої шкільної ради рішення про святкування свята "Свободи" в усіх українських гімназіях; пропагувати ідею створення "вакаційних осель" для бідних учнів; засновувати наукові гуртки для українських учнів тощо [10, с. 4].

Члени товариства констатували, що "Учительська громада" загалом "опанувала" українське середньо-шкільне учительство, опікувалася справами вищої школи, про що, зокрема, свідчить надісланий у квітні 1910 р. меморіал до Міністерства освіти, де Львівський університет трактувався не як польський, а утрактівістичний [10, с. 4]. Диспутанти наголошували, що важливим напрямом діяльності організації повинна стати організація науково-популярних викладів, які мали відбуватися в межах товариства або в інших культурно-освітніх установах. Констатуємо, що окремі філії "Учительської громади" розгорнули активну діяльність у цьому напрямі (Перемишльська, Станіславівська, Коломийська, Рогатинська та ін.). Представники філій зауважували, що виголошені доповіді були "різного змісту для ширшої громади й інтелігенції". У грудні 1910 р. Головний відділ надіслав лист до філій з метою організації святкування національних свят у гімназіях з українською мовою навчання [11, арк. 12].

Виконуючи ухвали загальних зборів, "Учительська громада" посилила роботу в напрямку організації ук-

раїнського приватного шкільництва. 10 липня 1911 р. на нараді представників українських національно-культурних товариств відзначено, що всі шкільні організації (ідеться також про комітети "Рідної школи") мають безумовно виконувати розпорядження й накази "Учительської громади" і Краєвого шкільного союзу. О. Терлецький слушно зауважував, що товариство "заялося дуже щиро приватними гімназіями, може зо шкодою для інших цілей, яким мало служити" [9, с. 13].

Для зміцнення середнього шкільництва Головний відділ, філії товариства упродовж 1911 р. намагалися організувати підготовчі курси до першого класу гімназії з метою полегшення доступу до навчання шкільній молоді. Такі курси було утворено в 1911 р. у Бережанах, 1912 р. - у Перемишлі та інших містах [9, с. 13]. Водночас "Учительська громада" контролювала "справу навчання української мови і літератури" в середніх школах. Ініціативу в цьому питанні проявив Головний відділ, який організував т. зв. анкету-нараду. У питальнику, надісланому філіям, поставлено запитання: "Як учать української мови і письменства у гімназіях?". Зауважимо, що на окреслену тему розгорнулася дискусія в українському суспільстві в 1904 р., коли відбувся перший з'їзд учителів української мови і літератури в Галичині під проводом М. Грушевського за участю 48 учасників. Тоді висловлювалися різні думки, особливо щодо вивчення старої літератури: одні бажали розтягнути вивчення на два роки, інші (І. Кокорудз) уважали, що такої потреби немає, а частину творів необхідно читати в перекладі. З'їзд не ухвалив жодних резолюцій, проте першу думку підтримувала більшість його учасників [9, с. 13].

На основі праці окремої комісії, яку тоді було обрано для підготовки програми навчання української мови і літератури, а також анкети, організованої Краєвою шкільною радою (І. Копач), за посередництва "Учительської громади" було підготовлено нову програму. Питання навчання української мови в середніх школах також неодноразово обговорювалося на філіальних нарадах у Коломиї, Перемишлі. Зрештою, у квітні 1911 р. Головний відділ скликав анкету-нараду українців для вирішення цієї проблеми [9, с. 14].

"Учительська громада" не забувала про матеріальну допомогу шкільній молоді. На загальних зборах 21 листопада 1911 р. обговорювалася потреба будівництва вакаційних осель для молоді. Окремі філії, зокрема Станіславівська та Перемишльська, проводили цю роботу з 1908 р. і зібрали необхідні фонди. Водночас значна увага діяльності товариства була присвячена матеріальному забезпеченню своїх членів і їхніх родин. Філії в Станіславові і Стрию заснували фонд для вдів і сиріт. Філія в Стрию організувала ще й "посмертний фонд", проте їхні ініціативи не отримали відповідної підтримки серед інших філій товариства [12, с. 35].

Ці та інші проблеми обговорювалися на загальних зборах представників філій "Учительської громади", що відбулися 3 грудня 1911 р. Учасники зібрання наголошували, що взаємини Головного відділу з філіями носили "діловий характер". Найактивнішими в цей період були філії в Коломиї (перший голова С. Недільський), Станіславові (перший голова М. Сабат), Тернополі (перший голова Б. Старецький), Перемишлі (перший голова С. Зарицький). Надзвичайно гостро на з'їзді делегатів філій обговорювалася проблема заснування гімназії з українською мовою навчання. Після тривалої дискусії було конкретизовано вимоги "Учительської громади", представники якої вимагали надати статус державних приватним гімназіям у Рогатині, Чорткові та Городенці; заснувати державні гімназії у Бродах та Со-

калі; змінити утравкістичні відділи у Бережанах і Стрию на українські [13, с. 1].

Переломним у діяльності "Учительської громади" став 1912 р., що пов'язано із відходом від товариства його голови М. Грушевського та передачею всіх "справ приватних гімназій" Краєвому шкільному союзу [8, с. 107]. Окреслені проблеми стали базовими для обговорення на позачерговому з'їзді "Учительської громади", що відбувся 30 квітня 1912 р. На ньому ухвалено формально залишити головою Виділу М. Грушевського до скликання загальних зборів товариства та зосередити увагу громадівців на необхідності розбудови організації в нових суспільно-культурних умовах [13, с. 1].

2 листопада 1912 р. відбулися останні чергові загальні збори "Учительської громади" напередодні Першої світової війни. Після заслуховування звіту про діяльність Головного відділу, тривалих дискусій практично безальтернативно обрано новий склад керівного органу товариства, який до 19 квітня 1915 р. очолював Ю. Романчук. Зазнали трансформації й базові напрями діяльності організації, що пов'язано з переходом у відання Краєвого шкільного союзу питання організації українського приватного шкільництва [9, с. 16].

Завершуючи аналіз діяльності "Учительської громади", можемо виокремити декілька характерних тенденцій, притаманних товариству напередодні Першої світової війни. По-перше, "Учительська громада" намагалася стати об'єднавчим центром українського учительства Галичини. Зокрема, уже 4 квітня 1913 р. з'їзд представників філій "Учительської громади" ініціював рішення про скликання Всеукраїнського шкільного конгресу (до програми конгресу мали увійти 9 рефератів і шкільна виставка). Проте, хоча намір "Учительської громади" й був підтриманий Головним Відділом УПТ та іншими українськими національно-культурними організаціями, початок Першої світової війни не дозволив реалізувати цей задум [11, арк. 40].

По-друге, Головний відділ спробував посилити агітаційно-пропагандистську роботу, що полягала в розширенні видавничої діяльності. Знову ж таки, з усіх філій тільки Коломийська зуміла розвинути цей напрям роботи: видано окремі поезії та новели І. Франка, повісті й нариси В. Стефаніка, Симанюка й Мартовича. Питання видавництва для молоді неодноразово обговорювалося у Львові, Станіславові, Стрию, Перемишлі, але реалізувати плани не вдалося через відсутність коштів. На з'їзді представників філій 4 жовтня 1913 р. ухвалено рішення про заснування видавничого кооперативу, проте й ці задуми не були втілені в життя. Тільки в 1914 р. "Учительській громаді" вдалося видати підготовлений для молоді Ю. Романчуком Шевченковий "Кобзар" [9, с. 17].

По-третє, товариство напередодні Першої світової війни намагалася перехопити ініціативу в інших учительських товариств, зокрема "Взаємної помочі українського вчителства" (ВПУВ), у питанні захисту інтересів української школи та її педагогів. Неодноразово в цей період на засіданнях Головного відділу "лунали голоси" про потребу прийняття кваліфікаційних іспитів для вчителів української мови в народних школах; направлялися листи до Краєвої шкільної ради у справі навчання української мови в гімназії в Городку та семінарії в Бережанах; обговорювалися питання дискримінації учителів-українців при призначенні на учительські посади в Перемишлі, Коломиї, Львові; критикувалися дискримінаційні щодо українських педагогів нормативно-правові акти місцевих та центральних органів влади, зокрема негативно оцінено видану австро-угорським уря-

дом вчительську прагматику (її обговорено на нарадах представників філій у Бережанах, Тернополі та Перемишлі) тощо [7, с. 35-42].

Додамо, що напередодні Першої світової війни найтіснішими були взаємини "Учительської громади" із Краєвим шкільним союзом, Товариством ім. Сковороди в Чернівцях, яке навіть організувало субвенцію Буквинського сейму на видання "Нової школи" (до редакційного комітету "Нашої школи" входив представник цього товариства). У вересні 1914 р. у Львові планувалося проведення з'їзду обох товариств, однак війна перешкодила задуму. З іншими українськими культурно-освітніми товариствами ("Просвітою", УПТ) "Учительська громада" організувала відзначення національних свят та урочистих заходів, Всеукраїнського шкільного конгресу. Товариство спробувало нав'язати взаємини із київською редакцією "Світла", обговорюючи з нею плани навчання в галицьких школах, що, однак, не увінчалось успіхом. Між польськими товариствами й "Учительською громадою" ніяких контактів не проявлялося [3, с. 108-111].

Висновки

Підсумовуючи діяльність товариства у 1910-1914 рр., можемо констатувати, що "Учительська громада" зазнала неодноразових реорганізацій, стала вагомим "гравцем" на культурно-освітньому полі у Східній Галичині, акумулювала у своїх лавах відомих громадсько-політичних діячів, що дозволило активізувати діяльність у міжвоєнний період ХХ ст. Товариство в 1909 р. стало членом Державного союзу вчителів державних шкіл Австро-Угорщини, надсило йому зауваження до службової прагматики вчителів, виступало з іншими новаціями. Упродовж 1910-1914 рр. товариство спробувало "українізувати" навчальний процес в освітніх закладах краю, що принесло певні результати, зокрема піднесло національну свідомість українців краю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барна М. Розвиток педагогічної освіти в Галичині (1772-1939 рр.) / М. Барна // Рідна школа. - 2002. - № 7-8. - С. 33-48.
2. Білавич Г. Товариство "Рідна школа" (1881-1939 рр.) / Г. Білавич, Б. Савчук. - Івано-Франківськ, 1999. - 208 с.
3. Кошелева Н. Організація українського вчителства у Східній Галичині в 1881-1914 роках / Н. Кошелева // Вісник Львівського університету. Серія історична. - Львів, 1998. - Вип. 33. - С. 108-113.
4. Курляк І. Народне шкільництво у Галичині (друга половина ХІХ - початок ХХ ст.) / І. Курляк // Педагогіка і психологія. - 1995. - № 1. - С. 144-151.
5. Луків О. Розвиток структури польських і українських освітніх закладів у Східній Галичині (1900-1933 рр.) / О. Луків // *Staliva Ternopolensis*. - Тернопіль, 1996. - С. 168-178.
6. Ступарик Б. Підготовка учителів в Галичині у ХІХ ст. / Б. Ступарик // Вісник Тернопільського експериментального інституту педагогічної освіти. - 1995. - № 1. - С. 45-55.
7. Чоповський В. Будителі національного духу. Діяльність культурно-освітніх товариств "Просвіта" та "Рідна школа" на західноукраїнських землях (друга половина ХІХ ст. - 20-30-ті роки ХХ ст.) / В. Чоповський. - Львів, 1993. - 63 с.
8. Хмельовський П. Ідея "Рідної школи" в національному русі західних українців у другій половині ХІХ - на поч. ХХ ст. / П. Хмельовський // Проблеми історії України ХІХ - початку ХХ ст.; Інститут історії України НАН України. - К., 2002. - Вип. 5. - С. 105-111.
9. Терлецький О. Історія "Учительської громади" (1908-1933) / О. Терлецький // Двадцятип'ятиліття товариства "Учительська громада": ювілейний альманах. - Львів, 1935 - С. 3-48.

10. Звіт з діяльності Головного Виділу товариства українських учителів середніх і вищих шкіл "Учительська Громада" у Львові за час від 21. XI. 1910 до 2. XI. 1912 р. - Львів, 1912. - 14 с.

11. Центральний державний історичний архів України у м. Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 1257.

12. Юцишин І. Організація українського вчителства в Австрії до європейської війни / І. Юцишин // Вільна українська школа. - К., 1918. - Вип. 5-6. - С. 33-42.

13. Наші завдання // Українська школа. - 1926. - Т. I. (XXXII). - Зш. 1-3. - С. 1.

Вовк Леся,

директор Львівського медичного коледжа последипломного образования,

соискатель Центра исследования украинско-польских отношений

Института украиноведения им. И. Крипьякевича НАН Украины

БОРЬБА ОБЩЕСТВА "УЧИТЕЛЬСКАЯ ГРОМАДА" ЗА РАЗВИТИЕ ЧАСТНЫХ ШКОЛ В ГАЛИЧИНЕ (1910-1914 гг.)

В статье проанализированы успехи и неудачи общества "Учительская громада" в сфере формирования украинских частных школ в Галичине накануне Первой мировой войны. На конкретных примерах показаны консолидационные усилия национально-сознательной общественности края по противодействию полонизации системы образования, что, в частности, проявилось в создании Краевого союза школьного. Рассмотрен вклад "Учительской общины" в основание организации, выделены общие культурно-образовательные мероприятия обществ и критерии разграничения компетенций. Отмечено, что в этот период учительская организация стремилась усилить связь с Австрийским союзом учителей средних школ, вела борьбу за изменение утраквистических гимназий в Стрые и Бережанах на украинские, вносила представления в местные органы власти в случае преследования украинских педагогов, добивалась от Краевого школьного совета решения о праздновании украинских национальных праздников в средних школах.

Ключевые слова: "Учительская община"; Галичина; учитель; Устав; школа; образование.

Vovk Lesia,

Director of the Lviv Postgraduate Medical College,

Graduand of the Ukrainian-Polish Relations Research Center of I. Krypiakievych Ukrainian Studies

Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine

STRUGGLE OF THE 'TEACHER COMMUNITY' SOCIETY FOR DEVELOPMENT OF UKRAINIAN PRIVATE SCHOOLING IN GALICIA (1910-1914)

The paper describes achievements of the Ukrainian 'Teacher Community' Society in the development of Ukrainian private schooling in Galicia on the eve of World War I. It is pointed out that from its foundation date the Society in concert with other national-cultural organizations ('Mutual Support of Ukrainian Teachers', 'Prosvita', Shevchenko Scientific Society (SSS) etc.) started struggling for transformation of Utraquist Polish-Ukrainian schools into Ukrainian-speaking educational institutions as well as made considerable efforts to set up Ukrainian gymnasia.

It is stated that among the Society's trusty allies in the implementation of identified tasks were not only Ukrainian national-cultural organizations but also political parties, namely the Ukrainian People's Democratic Party (UPDP). Owing to joint strenuous activities, a Regional School Union was set up, which became a coordinating body of Ukrainian private schooling. Specifically, it examined performance records of school management, admitted applications of candidates for teacher's jobs etc.

It is proved that the most active phase of cooperation between the Teacher Community and the Regional School Union lasted from 1910 to 1911 - a lot of constructive meetings were held and joint actions organized, which contributed to the establishment of Ukrainian schooling in Galicia. Convincing achievements of the Society were the organization of preparatory courses for the first form of gymnasia, aimed at improved accessibility of training to school youth, and introduction of celebration of national holidays in regional Ukrainian language gymnasia.

It is indicated that the Teacher Community faced numerous topical tasks which it failed to solve in 1910-1914 (enhancement of cooperation of the Society with the Austrian Union of Secondary School Teachers, pressing the Regional School Union for transformation of Utraquist gymnasia in Stryi and Berezhany into Ukrainian-speaking educational institutions). It is concluded that the Company was rather efficient in protecting the interests of its members through petitioning local authorities in case of "offences against any member" of the Society and generally sought to raise the national-cultural level of Ukrainian teachers.

Key words: Teacher Community Galicia; teacher; Statute; school; education.

REFERENCES

1. Barna, M. (2002), Development of pedagogical education in Galicia (1772 - 1939), *Native school*, 7-8, pp. 33-48. (ukr)
2. Bilavich, G. & Savchuk, B. (1999), Society «Native school» (1881 - 1939), Ivano-Frankivsk, 208 p. (ukr)
3. Kosheleva, N. (1998), Organization of Ukrainian Teaching in Eastern Galicia in 1881 - 1914, *Visnyk of Lviv University. The series is historic*, 33, pp. 108-113. (ukr)
4. Kurlyak, I. (1995), Folk schooling in Galicia (second half of the nineteenth and early twentieth centuries), *Pedagogics and psychology*, 1, pp. 144-151. (ukr)

5. Lukiv, O. (1996), Development of the structure of Polish and Ukrainian educational institutions in Eastern Galicia (1900 - 1933), *Slavia Tarnopolensis*, pp. 168-178. (ukr)
6. Stuparik, B. (1995), Preparation of Teachers in Galicia in the nineteenth century, *Bulletin of the Ternopil Experimental Institute of Pedagogical Education*, 1, pp. 45-55. (ukr)
7. Chopsky, V. (1993), Buddhists of the national spirit. Activities of cultural and educational societies «Prosvita» and «Native school in Western Ukrainian lands (second half of the nineteenth century - 20-30th years of the twentieth century), Lviv, 63 p. (ukr)
8. Khmelevsky, P. (2002), The idea of «Native school» in the national movement of Western Ukrainians in the second half of the XIX - at the beginning. XX century, *Problems of the history of Ukraine of the XIX - beginning of the XX century*, 5, pp. 105-111. (ukr)
9. Terletsy, O. (1935), The History of the «Teacher's Community» (1908 - 1933), *Twenty years of society «Teachers' community»: jubilee almanac*, pp. 3-48. (ukr)
10. Report on the activities of the Main Department of the Association of Ukrainian Teachers of Secondary and High Schools «Teachers' Community» in Lviv in the period from the 21st XI. 1910 to 2. XI. 1912 (1912), Lviv, 14 p. (ukr)
11. Central State Historical Archive of Ukraine in the city of Lviv, fond 358, opys 1, sprava 1257.
12. Yushchynshyn, I. (1918), Organization of Ukrainian Teaching in Austria for the European War, *Free Ukrainian School*, 1918, 5-6, pp. 33-42. (ukr)
13. Our tasks (1926), *Ukrainian school*, T. I. (XXXIII), Zsh 1-3, p. 1. (ukr)

© *Вовк Леся*

Надійшла до редакції 06.07.2017

УДК 94(73)(075)

ГАЙКО ГЕННАДІЙ,

*доктор технічних наук, професор кафедри геобудівництва та гірничих технологій,
Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"*

БЛЕЦЬКИЙ ВОЛОДИМИР,

*доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри обладнання нафтових і газових промислів,
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка*

ФЕНОМЕН ЗОЛОТИХ І АЛМАЗНИХ "ЛИХОМАНОК" ЯК ТЕРИТОРІАЛЬНЕ, ГІРНИЧЕ Й СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ОСВОЄННЯ ПІВДЕННОЇ АФРИКИ (ЧАСТИНА ДРУГА)

У циклі статей систематизовано події заселення та економічного освоєння величезних просторів Північної Америки, Австралії, Південної Африки, Північної Азії, що пов'язані з рухом шукачів золота й алмазів (золотими й алмазними "лихоманками"). Наведено хронологічний огляд подій, дано аналіз феномену, розкриті особливості його історичної, гірничо-геологічної й організаційної складових. Матеріал розділено на три окремі, але тематично поєднані частини, що описують явище "золотої лихоманки" - стихійного масового видобування золота на нововідкритих родовищах у другій половині XIX - на початку XX ст. у віддалених (для європейців) частинах світу.

Ключові слова: золота лихоманка; алмазна лихоманка; шліховий метод; Південна Африка; Вітватерсранд; Трансвааль; старателі; "Де Бірс".

Постановка проблеми. Поступ підприємницької епохи диктував нові форми й організаційні можливості приватного опанування мінеральних ресурсів у різних частинах світу, що набули особливих рис. Видається парадоксальним, що в період інтенсивного промислового й технічного розвитку другої половини XIX ст. багаті родовища благородних металів починали розробляти старателі, використовуючи найпростіший шліховий спосіб і стихійну організацію праці, демонструючи ча-

сом хижацьке ставлення до природи та корінного населення. Пояснення такої ситуації певною мірою криється у віддаленості й первісній незайманості території нових родовищ, де шукачі золота ставали піонерами освоєння неосяжних просторів, несучи сюди не тільки швидкий економічний розвиток, а й безліч проблем, які спричиняв велелюдний людський потік, що раптом опинявся на необжитих землях.

Характерними складовими, які призводили до ма-